

**An Analysis of the Methods Used to Create the Magic of
Proximity in Shafiei Kadkani's Collection, *A Child Named
Happiness***

Mina Zadkhout

PhD in Persian Language Literature, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

Haidar Hassan Lou *

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Zanjan branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran

Nezhat Nouhi

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Zanjan branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

Hossein Aria

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Zanjan branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

Abstract

The comprehension of concealed layers inside the text might be achieved by employing signals. Signs are composed of a phonetic structure (signifier) and a mental representation (signified), which combine to convey both meaning and concept. The synthesis and equilibrium of phonetic sounds engender novel semantic significance in words. The music produced by the interplay of consonants and vowels in the words aligns with the poet's intended meaning. Kadkani asserts that the enchantment of closeness is the melodic essence that exists inside the realm of language and sound, unveiled via the utilization of rhyming prose (saj) and wordplay (jenas). By embedding concealed musical elements into the text, the phenomenon of proximity amplifies the understanding of the concealed message within the text. This study aims to examine the techniques employed by Shafiei Kadkani to evoke a sense of intimacy in the poetry collection titled A

Corresponding Author: Email Address; nastuh49@yahoo.com

How to Cite: xxxxxxxx

Child Named Happiness. The research approach employed is descriptive-analytical, utilizing the library method. The statistical populations evaluated in this work consist of stanzas, verses, and lines of poetry, which were examined using SPSS software. The research findings suggest that Shafiei Kadkani achieved the effect of closeness in his poetry through the skillful use of literary techniques such as alliteration, rhyming prose (saj), puns (jenas), and functional combinations. The primary literary application of the concept "magic of proximity" in this compilation is exemplified by the technique of "alliteration," while the principal semantic application, subsequent to alliteration, is the act of "eliciting emotions." It becomes evident that the close proximity of elements plays a crucial role in enhancing the musical qualities of Dr. Shafi'i's poetry.

Keywords: proximity magic, music of poetry, phonetic harmony, Shafiei Kadkani, *A Child Named Happiness*.

Introduction One of the techniques employed by formalists is the concept of closeness, initially introduced by Shafiei Kadkani. This technique analyzes the aesthetic quality that the harmonious blending of consonants and vowels achieves. The selection and organization of words in a speech contribute to its structure and context, creating a musical quality that eventually impacts the audience. The study examined the concept of "proximity magic" in the poetry collection *A Child Named Happiness* through a descriptive-analytical methodology that included three fundamental approaches: picture induction, sound induction, and feeling induction. Several literary devices, such as alliteration, rhyming prose (saj), puns (jenas), functional combinations, and the power of proximity, work together to create a sense of coherence and unity in this collection of poems. The poet skillfully employs these devices to convey his intended message. This study aims to determine the primary literary intent behind the enchantment of proximity in Shafiei Kadkani's poetry, specifically in his collection, *A Child Named Happiness*.

Literature Review

Shafiei and Golchin (2002) examined how the first and second books of the Masnavi depict the idea of "proximity magic" in their study, "Effects of proximity magic in the Masnavi." Ziyai (2011) examined the concept of proximity in the poetry of three modern poets in his thesis, "Examining the Magic of Proximity in Contemporary Persian Poetry."

Khaman (2014) conducted a thesis named "Examining the Magic of Proximity in the Parables of Bahmaniari's Story" to investigate the aspects that contribute to the melodiousness of the parables. In his thesis, "Examination of Proverbs and Sayings from the Perspective of the Magic of Proximity," Nasrullah Pour Silab (2016) categorized proverbs based on the number of shared phonemes, using Dekhoda's Proverbs and Sayings as a foundation. Sakhavi's (2018) study, 'Investigation of the Magic of Proximity in Children's Poems,' used a formalistic approach to examine the phenomenon of proximity in children's poetry. The study offered comprehensive explanations on this topic." Saadi's ghazals have been analyzed by Shaisteh Sadat Hosseini Rabat and colleagues in their essay "Magic of Proximity in Saadi's Ghazals," where they examine this particular literary technique. Yaqub Nowrozi explores the concept of "magic of proximity" in Shafii Kadkani's poetry in his article. Nowrozi analyzes the impact of this magical element in many poems by Kadkani, such as "The Second Millennium of the Mountain Deer" and "The Mirror of Sound."

Research Methodology

We conducted the research using descriptive-analytical approaches and library resources.

Conclusion

The research has shown that in the poem "A Child Named Happiness," the arrangement of letters in the melody of the words has a crucial role

in intensifying and reinforcing the poetic concept. This arrangement effectively conveys the poet's intended meaning with greater impact. Shafi'i Kadkani's poetry uses a literary technique to achieve many semantic functions, such as picture induction, emotion induction, and sound induction, through the use of a literary technique. Among these functions, Shafi'i Kadkani employs alliteration more frequently than puns, saj', and etba'. Shafi'i Kadakni's utilization of the melodic qualities of letters has resulted in a sort of enchantment that has had a profound impact on the majority of his poetic compositions. This literary technique bears immense importance in the book *A Child Named Happiness*. The inclusion of this special aspect in the music and song collection has enhanced its overall quality, resulting in a delightful, inspiring, and soothing experience. The aforementioned volume of poetry features a significant number of redundant puns, widely recognized as a prime illustration of the captivating effect of close association. The poet's meticulous word selection ensures the exact and appropriate use of puns, which not only add to the poem's enjoyment and beauty but also contribute to its meaning and overall concept. In this collection, the semantic functions of affection and feeling are more prevalent than those of picture induction and sound induction. Shafi'i Kadkani skillfully utilizes the power of closeness and the whole range of language capabilities to effectively express emotions and infuse his poetry prose with a distinct essence and substance. The poet has utilized imagery extensively to achieve his purposes and intentions in the analyzed poems, particularly in generating emotions. Additionally, the proximity between imagery and the creation of these images has played a significant role in establishing connections. Through the utilization of enchanting language, the poet has the ability to augment the aesthetic appeal of the poem by harnessing his creative faculties. The poet has used proximity magic to fully exploit the metaphors in this collection. Some poems in this collection also utilize the literary device of personification, which holds a significant position in Kadkani's Shafi'i poems.

بررسی شیوه‌های ایجاد جادوی مجاورت در مجموعهٔ طفلی به نام

شادی سرودهٔ شفیعی کدکنی

دانشجوی دکترای زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زنجان، زنجان، ایران

مینا زادخوت

استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زنجان، زنجان، ایران

حیدر حسن لو*

استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زنجان، زنجان، ایران

نرحت نوحی

استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زنجان، زنجان، ایران.

حسین آریان

چکیده

درک لایه‌های پنهان در متن با استفاده از نشانه‌ها مشخص می‌شود. نشانه‌ها متشکل از یک صورت آوایی (دال) و یک تصور مفهومی (مدلول) هستند که به تنهایی معنا و مفهومی را بیان می‌کنند. شیوه هماهنگی و توازن آوایی موجود در میان کلمات، معنی تازه می‌آفریند؛ بدین معنی که موسیقی ایجادشده از رهگذر وحدت یا تضاد صامت‌ها و مصوت‌های کلمات با مفهوم موردنظر شاعر هماهنگی و مطابقت دارد. شفیعی کدکنی، جادوی مجاورت را موسیقی پنهان میان واژه‌ها و آواها می‌داند که با جناس و سجع نمایان می‌گردد. جادوی مجاورت به واسطه موسیقی پنهان، قدرت جذب پیام نهفته در متن را افزایش می‌دهد. هدف پژوهش حاضر بررسی شیوه‌های ایجاد جادوی مجاورت در مجموعه شعری «طفلی به نام شادی» اثر شفیعی کدکنی است. روش انجام پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی و با اتکا به روش کتابخانه‌ای انجام شده است، در این مطالعه جامعه آماری را گاه

مصراع، گاه بیت و گاهی سطرهای شعر تشکیل می‌دهند که با نرم‌افزار SPSS مورد تحلیل قرار گرفته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد شفیعی کدکنی با استفاده از آرایه‌های ادبی مانند واج‌آرایی، جناس، سجع و ترکیب‌های تابعی در سروده‌هایش به ایجاد جادوی مجاورت در اشعار خود پرداخته است و در این راستا بیشترین کاربرد ادبی «جادوی مجاورت» در این مجموعه «واج‌آرایی» و بیشترین کاربرد معنایی بعد از واج‌آرایی، «القای احساس» است. بر این اساس به نظر می‌رسد جادوی مجاورت در نیرومند کردن موسیقی اشعار دکتر شفیعی جایگاه بسیار والایی دارد.

واژه‌های کلیدی: جادوی مجاورت، موسیقی شعر، تناسب آوایی، شفیعی کدکنی، طفلی به نام شادی.

۱. مقدمه

جادوی مجاورت به‌عنوان یکی از شگردهای ادبی فرمالیست‌ها اولین بار توسط شفیعی کدکنی مطرح گردید. این رویکرد در واقع به بررسی زیبایی‌های حاصل از هم‌نشینی صامت‌ها و مصوت‌ها می‌پردازد. یکی از عواملی که در اندیشه صوت‌گرایان به تأثیر یک متن بر مخاطب منجر می‌شود. کاربرد متفاوت زبان از طریق انتخاب موسیقی مناسب برای بیان مطالب گوناگون است. گزینش و چینش مناسب واژگان در ساختار و بافت کلام باعث ایجاد موسیقی و در نهایت تأثیر بر مخاطب می‌شود. علت این تأثیر گذاری، نخست حیرت مخاطب از جابه‌جایی نقش‌های دستوری و خروج از هنجار عادی زبان است که ذهن را درگیر درک معنا می‌کند و دوم لذت بردن از گزینش واژگانی است که در جایگاه مناسب باحال و هوا و ضرب‌آهنگ جمله‌ها انتخاب شده‌اند. این پژوهش با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و با اتکا به سه رویکرد اساسی در مطالعات جادوی مجاورت یعنی ۱- القای تصویر، ۲- القای صدا ۳- القای احساس به بررسی «جادوی مجاورت» در مجموعه شعری «طفلی به نام شادی» پرداخته است. در این خصوص شناسایی آرایه‌هایی چون واج‌آرایی، جناس و سجع، ترکیب‌های تابعی و جادوی مجاورت‌هایی که به انسجام و وحدت در این مجموعه شعری یاری نموده و به القای مفهوم مورد نظر شاعر باقوت بیشتر بکار برده شده‌اند، ضروری می‌نماید. در این راستا این پژوهش سعی می‌کند به این پرسش‌ها پاسخ دهد که آیا شفیعی

کدکنی که خود مبدع جادوی مجاورت در زبان فارسی است، در مجموعه اشعار خود به این آرایه توجه ویژه‌ای داشته است؟ به بیان دیگر جادوی مجاورت در شعر شفیعی کدکنی چه جایگاهی دارد و بیشترین کارکرد ادبی جادوی مجاورت در شعر شفیعی کدکنی و به طور خاص در مجموعه *طفلی به نام شادی* چیست؟

۲. ضرورت انجام پژوهش

بر اساس اندیشه علمای بلاغت، کلام باید طوری باشد که تأثیر شگفت‌انگیزی بر ذهن مخاطب بگذارد. جادوی مجاورت نیز به عنوان یکی از شگردهای فرمالیسم، هنری است که تأثیر فراوانی بر مخاطب می‌گذارد و بنابراین در متون نظم و نثر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با بررسی این آرایه، به ویژه در شعر، هماهنگی‌های آوایی کلام و موسیقی لفظی به گونه‌ای چشم‌گیر برجسته شده و مخاطب با اطلاع از این موضوع از موسیقی حاصل از این نوع ادبی، لذت و آفری می‌برد؛ با توجه به اینکه در اشعار شفیعی کدکنی نیز می‌توان به کشف جلوه‌هایی از جادوی مجاورت نظر داشت، ضرورت ایجاب می‌کند تا چگونگی توازن موسیقایی یا همان جادوی مجاورت را در اشعار این شاعر نیز بررسی و مطالعه کرد.

۳. سابقه پژوهش

درباره شفیعی کدکنی و آثار علمی و اشعار او کتاب‌ها و مقالات زیادی نوشته شده است اما در جستجوهای که صورت گرفت، بررسی «جادوی مجاورت در اشعار دکتر شفیعی» به صورت منسجم و مستقل در هیچ مقاله، پایان‌نامه، رساله یا کتابی صورت نگرفته است اما در خصوص جادوی مجاورت، چند مقاله و پایان‌نامه به چاپ رسیده است که در ادامه به آنها اشاره می‌شود:

دکتر شفیعی کدکنی (۱۳۷۷) در مقاله‌ای با عنوان «جادوی مجاورت» نخستین بار این آرایه را نام‌گذاری کرده و توضیحات کاملی در این زمینه ارائه نموده‌اند.

شفیعی و گلچین (۱۳۸۱) در مقاله‌ای با عنوان «جلوه‌هایی از جادوی مجاورت در مثنوی» نمونه‌هایی از جادوی مجاورت را در دفتر اول و دوم مثنوی ارائه داده و به تشریح دقیق مفهوم «جادوی مجاورت» در این متون پرداخته‌اند.

ضیایی (۱۳۹۰) در پایان‌نامه‌ی «بررسی جادوی مجاورت در شعر معاصر فارسی» به بررسی «جادوی مجاورت» در شعر سه تن از شاعران معاصر (شاملو، سپهری و فروغ فرخزاد) پرداخته است.

خمان (۱۳۹۳) در پایان‌نامه‌ی «بررسی جادوی مجاورت در امثال داستان نامه‌ی بهمیناری»، عوامل آهنگین شدن مثل‌ها را بررسی نموده است.

نصرالله پور سیلاب (۱۳۹۵) در پایان‌نامه «بررسی امثال و حکم از منظر جادوی مجاورت و بر اساس امثال و حکم دهخدا»، مثل‌ها را بر اساس تعداد واج‌های مشترک تقسیم کرده است. سخاوی (۱۳۹۷) در پایان‌نامه «بررسی جادوی مجاورت در شعر کودک» از روش فرمالیستی به بررسی جادوی مجاورت در شعر کودک پرداخته و توضیحات دقیقی در این زمینه ارائه داده است.

شایسته سادات حسینی رباط و همکاران نیز در مقاله «جادوی مجاورت در غزلیات سعدی» به بررسی و مطالعه این رویکرد ادبی در غزلیات سعدی پرداخته‌اند.

یعقوب نوروزی در مقاله‌ای با عنوان «جادوی مجاورت» در شعر شفیع کدکنی به بررسی جلوه‌هایی از جادوی مجاورت در گزیده کوتاهی از اشعار شفیع کدکنی از جمله هزاره دوم آهوی کوهی و آینه‌ای برای صداها پرداخته است. نتایج پژوهش نوروزی نشان می‌دهد در شعر شفیع کدکنی اغلب معنا با آوا تعدیل می‌شود.

لازم به ذکر است در خصوص محدوده پژوهش حاضر تاکنون پژوهش مستقلی صورت نگرفته است.

۴. ادبیات پژوهش

۱.۴. جادوی مجاورت

جادوی مجاورت ذیل مبحث موسیقی مورد بررسی قرار می‌گیرد و موسیقی از مباحث صورت‌گرایان در ادبیات است. مطالعه متون از این منظر در واقع بررسی بر پایه اصالت لفظ است. به‌طور کلی فرمالیسم مکتب کشف مبانی جمال‌شناسانه است که یکی از زیرمجموعه‌های آن موسیقی است. به‌زعم شفیعی کدکنی جادوی مجاورت یکی از مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده در تأثیرات زبانی و شیوه‌های بلاغی است، همان چیزی که بعضی از انواع آن را در بلاغت ملل مختلف جهان چندین هزار سال است که ادیبان و ارباب بلاغت با عنوان جناس یا معادل‌های آن در زبان‌های فرنگی شناخته و در باب آن بحث کرده‌اند و به رده‌بندی انواع آن پرداخته‌اند. (نک: شفیعی کدکنی، ۴۳: ۱۹۳۱) جادوی مجاورت آن‌گونه که شفیعی کدکنی بیان می‌کند به معنای تکرارهای آوایی است که کارکردی معنایی در متن ایجاد می‌کند. منظور از کارکردهای معنایی؛ انسجام و اتحاد معنایی بخشیدن به واژگانی است که از لحاظ معنایی از هم دورند و یا آفرینش معنای تازه از ورای تشابه‌صوری دو واژه متباین در مجاورت هم. «از میان جلوه‌های متنوع موسیقی شعر که شامل موسیقی بیرونی یا عروضی، موسیقی کناری یا موسیقی ایجادشده از طریق قوافی و ردیف‌ها، موسیقی معنوی یا کاربرد برخی از شیوه‌های بیان هنری مانند مراعات نظیر، تضاد، پارادوکس، حس‌آمیزی و غیره، سرانجام موسیقی درونی، این مورد اخیر است که عرصه تجلی جادوی مجاورت است.» (شفیعی کدکنی و گلچین؛ ۱۳۸۱، ۳۱) از دیدگاه زبان‌شناسی، زبان مرکز همه امور است بدان جهت که روابط بین واژه‌های یک‌زبان بسیار مهم و نقش‌آفرین‌اند. (نک: نجفی، ۱۳۹۵: ۱۴) بنابراین نباید از نظر دور داشت که آنچه تحت عنوان برجسته‌سازی، هنجار‌گریزی، جادوی مجاورت و به‌طور کلی مؤلفه‌های فرمالیسم مورد توجه است در زبان است که جلوه می‌کند، زبان که علاوه بر ایجاد ارتباط، تکیه‌گاه اندیشه است و در این راستا حدیث نفس و ایجاد زیبایی هنری را نیز بر عهده دارد. به عقیده شفیعی کدکنی جادوی مجاورت در زبان فارسی نسبت به سایر زبان‌ها نقش مؤثرتری دارد، زیرا جادوی مجاورت گاه شنونده را متحول می‌سازد، به نحوی که اجتماع نقیضین را بپذیرد. از ویژگی‌های جادو

مجاورت این است که هر قدر بی معنی و خردستیزانه باشد، حرمت و ابهتی به متن می دهد که شنونده بی اختیار تسلیم آن می شود. (نک: همان، ۴۰۷) نکته مهمی که باید به آن توجه نمود این است که جادوی مجاورت فراتر از کاربرد انواع جناس و صنایع لفظی است و تنها زمانی خودنمایی می کند که نزدیکی کلمات در صورت و اشتراک در موسیقی لفظی منجر به افزایش معنی تازه شود و یا مفهوم مورد نظر شاعر را با قوت بیشتر به مخاطب القا نماید. (نک شفيعی کدکنی و گلچین: ۱۳۸۱)

۲.۴. شیوه‌های ایجاد جادوی مجاورت

به زعم شفيعی کدکنی جادوی مجاورت، تظاهرات پنهان و آشکاری دارد که هر چه بیشتر درباره آن‌ها بیندیشیم، بیشتر به آثار طبیعی آن پی می‌بریم. جادوی مجاورت، گاه «عددی» را ایجاب کرده است، در نتیجه چیزی که فقط دو تا بیشتر نبوده است سوم و چهارم و پنجمی هم برای آن بر ساخته‌اند و آن بر ساخته‌های موهوم در پرتو جادوی مجاورت، عینیت و تحقق خارجی یافته است و اندک اندک جزء عقاید اجتماعی و از اجزای سازنده فرهنگ ما شده است. شفيعی کدکنی در مقاله جادوی مجاورت در خصوص ایجاد این ساختار هنری می‌گوید: «جادوی مجاورت را یکی از عوامل تعیین کننده در بلاغت با عنوان جناس یا معادل‌های آن در زبان فرنگی شناخته‌اند.» (شفيعی کدکنی: ۱۳۷۷) بر این اساس جادوی مجاورت زیرمجموعه قاعده افزایی است و باید ذیل آن بررسی گردد. به طور مثال تکرار آوایی و هم حروفی که از شیوه‌ها جادوی مجاورت محسوب می‌شود، گریز از هنجار نیست، بلکه افزودن نظم بر قواعد زبان هنجار است. (نک صفوی، نظم، ۱۳۹۴: ۵۹) قاعده افزایی در متن ایجاد توازن می‌کند به گونه‌ای که بر زیبایی و تأثیر گذاری متن می‌افزاید و باعث پذیرش بی‌قید و شرط معنا می‌شود. (همان: ۱۱) در ادامه برای آشنایی بیشتر با تحلیل‌های جادوی مجاورت به سه سطح از این رویکرد که در مطالعات جادوی مجاورت از آن‌ها استفاده می‌گردد، اشاره می‌شود.

۳.۴. القای احساس و عاطفه

شفیعی کدکنی عاطفه را مهم‌ترین عنصر شعر قلمداد می‌کند و معتقد است: «در یک شعر کامل و زنده؛ نخست باید دید که عنصر عاطفه چه قدر بر دیگر عناصر تسلط دارد. تا عواطف انسانی و جلوه‌های حیات بشری بر دیگر عناصر موسیقی، تخیل، زبان و شکل – فرمانرواست.» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۳: ۹۹) بر این اساس عاطفه یا احساس، زمینه درونی و معنوی شعر است، به اعتبار کیفیت، برخورد شاعر با جهان خارج و حوادث پیرامونش؛ مثل اینکه از پنجره به بیرون نگاه کنیم و ریزش باران یا سقوط یک برگ یا دیدن یک حادثه در خیابان ما را متأثر می‌کند و ذهنیات ما تا مدتی در پیرامون آن حادثه جریان می‌یابد. (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۳: ۸۷) ژان کوهن می‌گوید: «حوزه پر عمق هر شعری، بازیافتن وحدت در سطح عاطفی است، حتی اگر در سطح مفهومی گم شده باشد» (تأدی، ۱۳۹۰: ۳۰۴). شاعر نیز احساس خود را به کمک جادوی مجاورت تا انتهای شعر به پیش می‌برد و خواننده در چنین اشعاری با وحدت و انسجامی که از پیوند عاطفی و «جادوی مجاورت» ایجاد گردیده، با تناقض و دوگانگی در متن روبه‌رو نمی‌شود.

۴.۴. القای صدا

«تصویر در شعر، نوعی آفرینش هنری است که به وسیله آن شاعر به کلمات و اشیاء، رنگی از زندگی می‌بخشد و باری عاطفی بر دوش آن‌ها می‌نهد و به یاری این تصاویر، دنیای تازه‌ای را می‌آفریند» (زرین کوب، ۱۳۶۷: ۱۹۰). اگر در کلمات شعر تأمل کنیم، پیوند صوتی و تصویری و معنایی بین واژگان دیده می‌شود. تصویر در شعرها فقط از واقعیت و تصویر بیرونی ساخته نشده است بلکه هم‌نشینی کلمات به ساختن تصویر کمک کرده‌اند و واژگان شعر را خیال‌انگیز می‌کنند و تصویر را در ذهن ما مجسم و محسوس می‌نمایند «مراد از تصویرسازی، نقاشی و نمایش و فیلم‌سازی با کلمات است. بدین صورت که شاعر یا نویسنده به قدری بر کلمات، فضا، معنا و ارتباط این سه باهم چیره و مسلط باشد که بتواند با روش‌های گوناگون کاربرد جملات و کلمات تابلوی زیبا، نمایش یا فیلمی زنده در برابر دیدگان و ذهن خواننده تصویر کند و خواننده وقتی به پایان نوشته رسید آن را درست مانند نقاشی در حافظه‌ی خود مجسم سازد.» (محبتی، ۱۳۸۰: ۱۵۴).

۵.۴. نقش جناس

جناس یکی از برجسته‌ترین آرایه‌های ادبی است که شعر را به جوهر اصلی خود یعنی زیبایی متصل می‌کند. دکتر شفیع کدکنی مانند بسیاری از شاعران کلاسیک و معاصر توانسته به‌طور کامل از ظرفیت‌های جناس در زیبایی‌آفرینی سروده‌های خود بهره‌گیری کند. مجاورت قرار دادن عناصر مشابه به لحاظ صوتی و آوایی یا تصویری به‌دوراز مشابهت‌های معنایی برای انسان از گذشته لذت‌بخش بوده و توأم با لذت بوده است. البته دکتر شفیع کدکنی در مقاله خود، کارکرد معنایی را تنها معیار «جادوی مجاورت» نمی‌داند بلکه هر نوع آهنگ و موسیقی که در مجاورت کلمات ایجاد می‌شود جزو «جادوی مجاورت» محسوب می‌کند.

۶.۴. موسیقی یا نغمه‌ی حروف

«هم حروفی حاصل توالی پیاپی چند صامت است. در هنر خلاق و ادب پویا بی‌آنکه هنر و کلام دچار آشفستگی و ابتذال شود؛ هنرمند در زیباترین شیوه و بهترین روش از حرف آهنگ چندان سود می‌جوید که سخنش را از نمط عالی می‌سازد، چه علاوه بر رابطه دال و مدلولی لفظ و معنا و ترفندهای متعارف بدیعی و بلاغی، به یک نیروی سوم رسانده‌ای و معنایی نیز دست‌یافته است، نیرویی که چون مبتنی بر ناب‌ترین ابزار موسیقی است و رساترین ابزار بیان معنا هم هست.» (محبتی، ۱۳۸۰: ۱۴۵).

۵. بحث و بررسی

در این پژوهش جهت بررسی جادوی مجاورت و تعیین چگونگی کارکرد توازن‌ها در مجموعه طفلی به نام شادی، تعدادی از ابیات و قطعات که بیشترین تأثیرگذاری موسیقایی را دارند انتخاب‌شده و سعی شده است انواع جادوی مجاورت در آن‌ها مشخص و تحلیل گردد.

۱.۵. توازن آوایی و تکرار واک

از جمله روش‌ها برای ایجاد توازن کلامی در روساخت زبان، استفاده از توازنی آوایی است که از طریق تکرار در واژه‌های زبان پدید می‌آید. این نوع توازن، یکی از گونه‌های تکرار آوایی است. در مجموعهٔ *طفلی به نام شادی*، توازن آوایی از طریق تکرار واک به کرات استفاده شده است که در ادامه به تعدادی از آن‌ها اشعار اشاره می‌شود.

خیام را نگر که به تحریر سحر خویش / بگرفته است صفحهٔ گیتی به فال و فر
روی رواقِ منظرِ عرشِ خدایِ بین / کز شعرِ حافظ است بر آن گونه گونِ صور ...
هر دین، دریچه‌ای به جمال و جمیل بود / شد مبتذل به دستِ «وقیحان» حیل‌گر

(شفیعی کدکنی، ۱۳۹۹: ۱۵)

درواقع جادوی مجاورت به شکل‌های مختلف در این شعر دیده می‌شود و شفییعی کدکنی به گونه‌ای هنرمندانه از آن بهره برده است. «روی رواق، فال و فر، جمال و جمیل» بخشی از این هنرنمایی ادبی است. زیبایی کلمات گاهی به سبب تشابه آوایی است، گاهی نیز این واژگان جزو اتباع محسوب می‌شوند، برخی دیگر نیز به دلیل علاقهٔ شدید شاعر به مجاور قرار دادن کلماتی که یکدیگر را تداعی می‌کنند و آرایه جناس نیز دارند، نظیر «جمال و جمیل»، سبب جادوی مجاورت در اشعار گردیده‌اند. همچنین در بیت زیر تکرار حرف «الف» در شعر باعث به وجود آمدن توازن آوایی زیبایی شده و موسیقی شعر را دوچندان کرده است.

«تا در پناه و راهِ تباهِ سپاهِ جهل / بر بیخ و بن تبار هنر را زند تبر» (همان: ۱۶)

در این بیت «پناه» و «تبا» در مصراع اول از نوع جناس و دارای تشابه آوایی نزدیک به یکدیگر در یک مصراع هستند، اهمیت تشابه آوایی زمانی آشکار می‌گردد که توجه کنیم شاعر می‌توانست به جای واژه «تبا» از واژه‌ی «ویران» که دلالت بر همین معنی دارد بهره بگیرد، اما با مجاورت این کلمه در کنار «پناه» تأثیر معنایی این مصراع را بیشتر می‌نماید.

واژه‌های «تبار» و «تبر» نیز که جناس زائد دارند، دلالت بر همین معنی دارند. اگر شاعر به جای واژه «تبار» از کلمه «اصل و نژاد» استفاده می‌کرد، تأثیر معنایی خود را از دست می‌داد. همچنین ترکیب تابعی «بیخ و بن» که نقش مؤثری در جادوی مجاورت دارد، به زیبایی ابیات افزوده و کارکرد جادویی یافته است. در قطعه زیر نیز واج آرایبی و تکرار واکه که باعث به وجود آمدن موسیقی شعر شده است متأثر از جادوی مجاورت است.

«ای خزان‌های خزننده، در عروق سبزِ باغ / کائن چنین سرسبزی ما پای کوبان شماست

از تبار دیگریم و از بهار دیگریم / می‌شویم آغاز از آنجایی که پایان شماست.» (همان: ۲۴)

در کنار هم قرار گرفتن واژه‌های «خزان» و «خزننده» در ساختار کلام، متأثر از «جادوی مجاورت» است که این دو واژه را هم از نظر صوری و هم از نظر معنا و مضمون به یکدیگر نزدیک می‌کند. همخوان سایشی «خ» در این واژه‌ها نوعی صدا را که از ته حلق شنیده می‌شود، خرخر کردن را و صدای کسی را که در حال احتضار است، به گوش می‌رساند و شاعر به زیبایی معنای خفقان جامعه‌ای را که در آن زندگی می‌کند، آشکار می‌کند. خزان و خزننده با استفاده از جادوی مجاورت انصافاً خوش کنار هم نشسته‌اند. تکرار همخوان ز، فضای خشونت، هجوم و حمله را نیز القا می‌کند و با این دو واژه برجستگی خاصی به شعر داده است.

«این خیل سیل‌وار اجیرانِ جیره‌خوار! / رجّاله‌ها که غیر چریدن ندیده‌ام،

در این چمن بهانه چون و چرایتان / طوفان نوحِ دیگر، باید که این وطن / شسته شود ز لگّه بود و بقایتان» (همان: ۱۰۰)

طنین بلند همخوان‌های «خ»، «ج» و «چ» حرکت، تکاپو و شلوغی و شوری را در کنار واکه‌های بلند «ای» و «آ» در فضا ایجاد می‌نمایند، واکه‌ی «آ» هم به تقویت موسیقی می‌پردازد و با تکرار آن شور حماسی را خلق می‌کند. مصرع‌های موقوف‌المعانی نیز به همراه تنابع اضافات به شعر ضرب سریعی می‌دهد. تکرار همخوان «چ»، همراه با فشار «ج»

به نوعی یادآور چپاول استعمار از این سرزمین و بوم است و با تکرار همخوان «ط» لحن را کوبنده می کند که با لحن حماسی شاعر متناسب است؛ و در واقع با همخوان «ط» به تهدید استبداد و استعمارگران می پردازد و نابودی آنها را منوط به طوفان نوح دیگر می داند طوفان نوح استعاره از مبارزان است و تصویر زیبایی را نیز خلق کرده است.

۲.۵. تکرار واکه و همخوان پایانی

از جمله عواملی که در نظام موسیقایی و انسجام شعر تأثیر دارد، تکرار واکه و همخوان پایانی شعر است. کلمات هم قافیه، نوعی موسیقی ایجاد می کنند که شعر را از زبان عادی و هنجار دور می کند و قاعده افزایی رخ می دهد.

«این همیشه‌ها و بیشه‌ها/ این همه بهار و این همه بهشت/ این همه بلوغ باغ و بذر و کشت

در نگاه من/ پُر نمی کنند جای خالی تو را.» (همان: ۳۳)

در این قطعه در «همیشه‌ها و بیشه‌ها» تکرار واکه و همخوان پایانی مشهود است. شعر «جای خالی تو» از شاهکارهای شفیع کدکنی محسوب می شود که تقریباً در تمام ابیاتش رویکردهای عمیق اندیشمندانه موج می زند. عشق به وطن همانند اغلب اشعارش در این شاهکارش نیز جلوه گری می کند. دوری از وطن و یادآوری مهاجرت، طاقت وی را طاق نموده و آه از جدایی و فراق با همخوان «ه» و هجای «ها» که در القای احساس تأثیرگذار است و مجاورت «همیشه‌ها و بیشه‌ها» توانسته این اشعار را به یکی از فخیم ترین وصف‌ها مبدل نماید.

نام آوا، اسم صوت / صدامعنا

«تکرار بخشنامه‌ای قورّ و قورّ و قورّ/ از شامگاه تا به سحرگاه/ روی سکوت شیشه‌ای شهر/

آزار و زهر و ظلمت و زنگار می شود» (همان: ۳۶)

«قورّ و قورّ و قورّ» ترکیبی از صداهایی است که در اصطلاح ادبی صدا معنایی نامیده می‌شود. قور مخفف قوران، به معنی اسلحه و سلاح است و این معنا نیز به ذهن متبادر می‌شود و صدای شلیک گلوله در شعر نیز شنیده می‌شود. شفیع کدکنی بر آن است تا زیباشناسی اشعارش را به یاری «جادوی مجاورت» اصوات و صدا معنایی افزون نماید و فضای ناخوشایند آن روزگار را با تکرار «ز» در سطر آخر که بیانگر خشونت است، با زیبایی عناصر آوایی و موسیقایی برای مخاطب بیشتر ترسیم کند.

۳.۵. تکرار آوایی ناقص

تکرار آوایی ناقص، تکرار یک یا چند آوا با توالی یکسان در موسیقی میانی، شامل قافیه، گونه‌های متفاوت آرایه‌های سجع و جناس است. در این شیوه، واژه‌هایی تکرار می‌شوند که عیناً مثل یکدیگر نیستند؛ اما از نظر آوایی و تلفظ، شباهت‌هایی باهم دارند. برای مثال به قطعه زیر توجه کنید:

آنک شب تباهی تاریخ برگشود

آنجا نگاه کن

انبوه بی کرانه اندوه!

اوه! (همان: ۴۵)

تکرار آوایی ناقص و مجاورت دو کلمه «اندوه و اوه» موجب موسیقی زیبایی رد شعر شده است. دلالت‌های معنایی که در ساختار آوایی این کلمات در متن شعر وجود دارد، از رهگذر مجاورت واج‌ها و تکرار آوایی به وجود آمده است. تصویرسازی «شب تباهی تاریخ» ترکیب زیبایی از تلخی روزگار را خلق کرده است. تکرار پیاپی هجای «اوه» غم و اندوه را تداعی می‌نماید و یادآور درد کشیدن و نالیدن و تحمل کردن است و تکرار واکه‌ی «او» این درد را بیشتر به ذهن متبادر می‌سازد.

«جز جیغ و ویغ و شیون و فریاد و مهممه / کاری دگر نیامده از شیخ و شابتان» (همان: ۱۷)

ترکیب‌های تابعی «جیغ و ویغ» که به صورت تکرار آوایی ناقص آمده و همچنین کلمات «شیخ و شاب» که شاعر به صورت کاملاً هنرمندانه سیاه کاران را مورد تحقیر قرار داده است و می‌توان آن را نوعی «جادوی مجاورت» محسوب کرد و با به کارگیری واژه‌های «شیون و فریاد و مهممه» به القاء معنای اشعار پرداخته و صدای فریاد، هیاهو و جیغ از سراسر بیت به گوش می‌رسد.

۴.۵. تکرار میانی همخوان‌های مشابه

گاهی اوقات، تکرار حروف در میان ابیات، موجب جذابیت شعر می‌شود که هم توازن واژگانی را رقم می‌زند و هم موسیقی شعر را با مجاورت قرار دادن برخی واژه دوچندان می‌کند.

«دل از شتاب و شتاب از درنگ می‌گذرد / زمانه بین که چه بی‌آب و رنگ می‌گذرد...»

طلوع مثل غروب و غروب دود و درنگ / دقیقه‌ها همه از خاره سنگ می‌گذرد...

ز بس که دور زمستان‌ها دیر کشید / بهار از دل خار و خدنگ می‌گذرد» (همان: ۵۲-۵۱)

در این ابیات مجاورت و تکرار «شتاب و شتاب»، «غروب و غروب» و همچنین تکرار همخوان پایانی در «درنگ و رنگ» موسیقی شعر غنا بخشیده است؛ و وجود همخوان «ر» در این واژه از دست رفتن فرصت‌ها و گذرا بودن زمان را نشان می‌دهد و به کار بردن ترکیب تابعی «دود و درنگ» معنای درنگ کردن، دریغ و افسوس خوردن و از دست دادن فرصت‌ها کاملاً حس می‌شود و تکرار صامت انسدادی «د» غم و غصه و رنج شاعر را نمایان می‌نماید. واژگانی همچون «دود و درنگ، خار و خدنگ» دارای اشتراک در واج اول هستند و هم ترکیب تابعی محسوب می‌شوند. اگرچه بین واژگان «درنگ و رنگ» اشتراک واج نخستین دیده نمی‌شود اما بدون شک جناس موجود در میان آن‌ها در ایجاد جادوی

مجاورت بی تأثیر نبوده است، این ترکیبات در مجاورت هم تأثیر گذاری موسیقی را دو برابر کرده‌اند.

۵.۵. تکرار واژه‌های میانی

وان مار را گمارد ایزد که بشکرد آسودگی طلب تن خوش خورد و خوابتان

وز چشم مار رو به خموشی نهید و مار باری درین مجاوبه سازد مجابتان (همان: ۷۳)

تکرار واژه «مار» و همچنین توازن واجی ناقص در «مجاوبه و مجابتان» به لحاظ صوتی و آوایی با مشابهت‌های معنایی در شعر، باعث غنای موسیقی درونی شعر شده است و تأثیر و نفوذ خاصی در ذهن خواننده می‌گذارد. طنین ویژه‌ی «مجاوبه و مجاب» به همراه هماهنگی خاص آن‌ها در محور هم‌نشینی و مرتبط بامعنای ابیات باعث برجستگی در شعر گردیده و زیبایی خاصی به ابیات داده است.

« ز کدام دوزخ این دیو تنوره زد در اینجا

که خزان حُزن و خون کرد گُل و بهار ما را» (همان: ۱۰۵)

مجاورت واژه‌های «خزان، حزن و خون» در مصراع دوم بیت اول، علاوه بر ایجاد نظم موسیقایی در شعر، در همراهی خواننده با رنج و غم شاعر و سوز درونی او و در نهایت تفهیم مفهوم مورد نظر تأثیر به سزایی دارد.

مجاورت واژگان «خزان و حزن» با دو واج مشترک «ز، ن» یادآور پاییز و صدای وزش باد تند آن است و واج «ن» که همخوان خیشومی محسوب می‌شود، عدم آرامش خاطر را القا می‌نماید و با واژه‌ی «خون» این اضطراب و آشفتگی، بیشتر قوت می‌گیرد.

« صبحی شد و باز هم شب ما تار است

و آن ظلمت بیکرانه در تکرار است

این لحظه به خشم، چشم برهم می نه

کانش چو بمرّد، دود میدان دار است.» (همان: ۱۰۶)

دو واژه‌ی «خشم» و «چشم» دارای جناس خط هستند و قرار دادن آن‌ها در مجاورت هم و استفاده از اشتراک آوایی میان آن دو، انسجام درونی شعر افزایش یافته است، اما هدف شاعر تنها بازی با این دو کلمه برای افزایش موسیقی بیت نبوده است. در بیت دوم بین خشم و چشم رابطه تنگاتنگی می‌یابیم، اگر شخصی هنگام سخن گفتن مردمک چشمش کوچک شود و یا چشمان او به حالت نیمه بسته متمایل شود، نشان از عصبانیت، خشم و تنفر در وجودش است. شاعر با «جادوی مجاورت» مفهوم موردنظر را به خواننده القا می‌نماید و اگر مترادف این واژگان به کار رود و یا هر واژه‌ای به‌غیر از «خشم و چشم» استفاده شود، زیبایی ایجادشده به کلی محو می‌گردد.

«تا چشم بیند بندگی و بند بیند/ شاعر تو بشنو! دشمن این بندگی باش

نبض حیات اینجا فرومانده است از کار/ در پرده‌ای نو، رهگشای زندگی باش» (همان: ۲۲۸)

زیبایی موسیقایی این شعر، بیشتر بر اساس تکرار و توالی برخی همخوان‌ها، به وجود آمده است و در القای احساس نقش مؤثری دارند. واج «ب» ۹ بار تکرار شده است که سختی بند و اسارت انسان‌ها را بهتر تداعی و القا می‌کند و واج «ش» نیز ۷ بار تکرار شده است و جوش و خروش و اعتراض را تداعی می‌نماید. جناس زائد بین «بند و بندگی» همراه با واژه «بیند» غیر از ایجاد بار موسیقایی در شعر، به انسجام ساختاری شعر نیز یاری رسانده است.

«با نیروی شکیب به شادی و فر بخت/ کردی عبور از دل دی ماه سرد و سخت

دیوانگی دی خردت را زیان نداد / شادیت بی کرانه و خوش باد ای درخت «

(همان: ۲۶۶)

واژگان «شکیب، شادی، شادیت، خوش باد» بر اساس جادوی مجاورت شکل گرفته است و اشتراک واج «ش» در ابتدای هر چهار کلمه‌ی فوق، آن‌ها را در ساختار کلام در پی هم آورده است؛ «شکیب و شادی» بر اساس اشتراک واجی در کنار هم ذکر شده‌اند و «شادیت و خوش باد» نیز چنین شرایطی دارند و بسیار متناسب با صدای شادی، هیجان، شور و شغف فضای موجود در شعر هستند.

«دیار، درین دار جز آن یاز، نیابی / من نیستم و اوست که گوید سخن از من» (همان: ۳۹۲)

«دیّار» در مجاورت «دار» به زیبایی این مصراع کمک فراوانی کرده است. علاوه بر آن واژه‌های «دار و یار» به دلیل نزدیکی در لفظ و آرایه‌ی جناس و به‌اصطلاح «جادوی مجاورت» ترکیب زیبا و خوش‌آهنگی را به وجود آورده است.

تکرار میانی فعل

«رو به‌سوی زندگی / در گریز از هر آنچه بند و بندگی / در ستیز با هر آنچه ابتدال و کهنگی /

ای خوشا روال این روندگی! / می‌رویم و / می‌رویم و / می‌رویم» (همان: ۲۵۶)

هجای «رو» مدام در سطرهای شعر تکرار می‌شوند و شاعر با همین هجای تکراری، «جادوی مجاورت» زیبایی می‌آفریند. عنوان شعر رو به‌سوی زندگی است و درون‌مایه شعر، رو به‌سوی آزادی و آزاده زیستن است؛ که استاد شفیعی کدکنی با تکرار «رو» معنا و مفهوم شعر را هنرمندانه القا می‌کند. از نظر نوشتاری در سطرهای آخر، شاعر گویی در حال حرکت است و مدام با خود تکرار می‌کند: «می‌رویم، می‌رویم، می‌رویم» و صدایش

هر لحظه دور و دورتر می‌شود. طرز قرار گرفتن واژگان «می‌رویم»، به زیبایی این مفهوم را القا می‌کند.

نمونه‌های جادوی مجاورت در تصاویر کانکریت

«بال افشانی آن جفت کبوتر را/ در افق، می‌بینی،/ که چنان بالا بال/ دشت را با ابر/ آشتی دادند؟» (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۶ الف: ۱۷۱)

تکرار واژه‌های «بال» بال زدن پرندگان را به ذهن خواننده القا می‌کند و نحوه‌ی نوشتن واژه‌ی «بالا بال» حالت حرکت پرندگان را تداعی می‌کند. «جادوی مجاورت» بین بال و بالا بال زیبایی هنری ابیات را دوچندان کرده است.

«در بسته،/ پای خسته،/ سحر گاه بی کلید/ در توس،/ در نشابور،/ در ری / شب تیره‌تر نماید / یا در فضای قرطبه،/ در خواب مادرید» (همان: ۱۷۸)

گاه نحوه‌ی نوشتن، نشانگر دوری مسافت زمانی و مکانی است و «جادوی مجاورت» این تصاویر را زیباتر می‌نمایند. جناس لاحق به مضارع «خسته و بسته» که بُعد مکانی اشعار بالا را همراه با تصاویر دیداری کامل‌تر می‌کنند، شاعر با فاصله دادن بین کلمات توس، نشابور، ری، قرطبه و مادرید به مسافت طولانی آن‌ها نیز اشاره می‌کند و با همخوان «ر» ادامه داشتن این مسیر طولانی و بُعد مکانی را به نمایش می‌گذارد.

می‌رود

باد

باران

ستاره

می‌رود آب

(آئینه عمر)

می روی تو

سوی آفاق تاریک مغرب (همان: ۲۱۳)

پراکنده و بافاصله نوشتن هر کدام از واژه‌ها، در نظر خواننده تداعی کننده‌ی آن است که هر کدام مسیرهای متفاوتی را برای خود انتخاب نموده‌اند. شاعر روان بودن و جریان داشتن این مسیرهای متفاوت را با همخوان «ر» و تکرار فعل «می‌رود» به زیبایی نشان داده است.

وقتی کزان گلوله سربی

با قطره

قطره

قطره خونش

موسیقی مکرر و یکریز برف را

ترجیحی ارغوانی می‌بخشد (همان: ۲۵۵)

در این شعر، با تکرار قطره، بارش پی‌درپی برف را به شکل تصویر دیداری (کانکریت) نشان داده است و با تکرار پی‌درپی همخوان «ر» ادامه داشتن ریزش برف را به نمایش گذاشته است.

هستی به شد آیند

باران،

از قطره به جویبار شدن

جاری است

وز جوی به دریا. (همان: ۳۲۰)

شاعر با نابسامان نوشتن و یک‌درمیان آوردن سطرها جنبش و به اصطلاح رفت و آمد را در بین موجودات و جهان هستی نشان داده است. مجاورت «جوبار، جاری و جوی» جریان داشتن آب رودخانه و جوی را نیز تداعی می‌نماید.

بر موج‌ها گریز ستیزای فرصت است،

و مرغان چیره ماهی خوار.

۷۷ و

۷ و

فراوان ۷،

در انتشار هندسی خویش

بر موج‌ها هجوم می‌آرند. (همان: ۴۶۲)

شفیعی کدکنی، شکل پرواز مرغان ماهی‌خوار را در اوج آسمان، با عدد ۷ به نمایش می‌گذارد و از سویی صدای «ف» در هنگام تلفظ کردن عدد ۷ که با سایش زیاد از دهان خارج می‌شود، صدای حرکت باد را تداعی می‌کند و جنبش و حرکت پرندگان را به ذهن خواننده القا می‌نماید.

«این تیک و تاکِ ساعتِ مُچ‌بند

زیر سر،

یا این صدای چشمه جوشانِ عمر توست؛

این گونه قطره،

قطره،

به مرداب می چکد؟» (همان: ۴۸۱)

گاهی شاعر برای دیداری کردن تصاویر شعری خود، از ترکیب‌های تابعی (اتباع) نیز کمک می‌گیرد و تصاویر زیبایی را خلق می‌کند. بخش اول واژه‌ی «تیک و تاک»؛ یعنی «تیک»، شباهت زیادی به «چک‌چک» قطره دارد و علاوه بر آن نحوه نوشتن قطره، تصویر دیداری چک‌چک قطره را عینیت می‌بخشد و شاعر به کمک واژگان «میچند، چشمه» و فعل «می‌چکد» صدای چک‌چک آب را به گوش می‌رساند.

«می‌دانم،

آه!

هرگز،

باور نمی‌کند کسی از من،

کائن مرد،

تا چند روز پیش چه می‌کرد،

در شرق دوردست،

در آفتاب از پسِ باران،

کنار راه،

مرد ایستاده است» (همان: ۵۰۰)

در شعر «مرد ایستاده است» تکرار (۱۶) بار واژه‌ی «ا» شکل ظاهری این واژه، نحوه‌ی ایستادن و توقف مرد را به ذهن القا می‌کند.

«باد

کژمژ

می‌وزد

اینجا

و مجموعی

گل قاصد» (همان: ۱۳۷)

مورب، کج و مایل نوشته شدن ابیات بالا، وزیدن باد را تداعی می‌کند و واژه‌ی «کژمژ»، «ترکیب تابعی» که نوعی «جادوی مجاورت» محسوب می‌گردد، زیبایی شعر را دوچندان کرده است.

«کز لب سبز این برگِ نارنج

تا کجا

تا کجا

تا کجاها

بال گسترده، این دم، جهانم؟

حالتی

می‌رود نغز و

آید

شعر بی واژه‌ای بر زبانم» (همان: ۲۵۵)

شاعر با تکرار واژه‌ی «تا کجا» دوری و مسافت دورودراز مکانی را که از آن پرسش شده است و سعت داده است؛ و تکرار نیز یکی از زیبایی‌های هنری «جادوی مجاورت» محسوب می‌گردد و به‌ویژه واژه‌ی پایانی «کجاها»، هجای «ها» شگفتی و میزان دور بودن را برجسته می‌نماید.

«پرنندگانِ غریب

به روی

سُربی

سَرَدِ

سپیده

در پرواز» (همان: ۲۵۷)

شاعر با کج و مایل نوشتن سطرهای شعر، نحوه‌ی حرکت پرنندگان را که به دنبال هم در حال پرواز هستند، به تصویر می‌کشد و با به کار بردن واژه‌ی «پرنندگان» در اول سطر و واژه‌ی «پرواز» در پایان سطر پریدن و پرواز کردن را به ذهن القا می‌کند.

«آسمان، باز

ابرها

پَلّه پَلّه،

بریده

در طراز خطی هندسی، محو،

چون عبور صف لک لکان است.» (همان: ۲۶۴)

این شعر با طبقه طبقه نوشتن شکل نوشتاری، معنای پله پله بودن را بسیار زیباتر از طریق نوشتاری ساده انتقال می دهد و اوج و بلندی آسمان را با واژه‌ی «آ» به زیبایی نمایان می سازد.

«در زیر آواری ز حیرانی شدم، ویران

وان دم که در آن واپسین فرصت، برایشان اشک‌ها و دانه افشاندم.» (همان: ۳۸۳)

شفیعی کدکنی، با طولانی کردن سطر آخر، درنگ کردن در لحظه‌ی خداحافظی و به‌دشواری دل‌کندن را به‌صورت شکل نوشتاری به نمایش می‌گذارد؛ و با تکرار همخوان «ش» اشک را در ذهن تداعی می‌کند، به‌ویژه با فعل «افشاندم» گریه و زاری پس از خداحافظی را تجسم می‌نماید.

«زندگانی می‌کنم،

آری،

ولی از دور

چون درختی زرد

در پایین پاییزان

روزهای عمر خود را می‌تکنم در مسیر باد» (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۹: ۴۸)

سطرهای شعر، نحوه‌ی ریزش برگ‌ها با وزش باد در پاییز را به‌صورت دیداری به نمایش می‌گذارد و شاعر با مکرر آوردن «ز» وزش باد در روزهای خزان را تداعی می‌کند و

مجاورت «پایین و پاییزان» و تکرار هجای «پا» افتادن برگ‌ها در پای درختان را عینیت می‌بخشد.

«با های و هوی و هلله

فریاد،

می‌خواست،

خود را به آسمان برساند.

با هر جهش به خاک،

می‌افتاد.

عمری، درین خیال، تپید او.

اما،

اینش هنر که یک سر و گردن

خود را

از آب‌های مُرده فراتر کشید او

هرچند،

هرگز به آسمان نرسید او» (همان: ۱۶۹-۱۶۸)

شکل نوشتاری سطرهای شعر، شبیه فواره‌ای است که از پایین به بالا در حرکت است، اما دوباره با هر جهش به خاک می‌افتد. شاعر به مدد «جادوی مجاورت» و با القای صدا، این

جهش را در واژه‌ی «های و هوی» به نمایش گذاشته است «های» با واکه‌ی «آ» جهنده بودن آب را تداعی می‌کند و «هوی» با واکه‌ی «او» ریزش دوباره آن، به سمت پایین القا می‌شود.

«بی‌آنکه بشنوی تو صدایش را

هی آید و رود

با خش خشی عبث

این سرو قد کشیده‌ عمرت

روزی بریده می‌شود و

سرنگون

به خاک

از کوشش درودگر دهر

با ارّه نَفَس» (همان: ۱۸۷)

باکمی تأمل و دقت در شعر، پایان سطرها، به شکل دندان‌های ارّه دیده می‌شوند و به مدد «جادوی مجاورت» و وجود واژه‌ی «خش خش» و تکرار همخوان «ش» دندان‌های ارّه و صدای بریده شدن چیزی را در گوش مخاطب مجسم می‌نماید.

«که تور و

ماهی و

صیاد را

به چالاکی

رَبوده است و کِشان می‌بَرَد» (همان: ۱۸۹)

شکل نوشتاری شعر، به شکل رودخانه‌ای است که از بالا به پایین جاری می‌شود و همخوان «ر» و مجاورت دو واژه‌ی «ربود» و «می‌برد» جریان داشتن آب رودخانه و حرکت و جنبش، در ذهن تداعی می‌شود.

«با هر خبر که می‌شنوم از تو

دور،

دور،

همراه عطر نرگس قدسی

سرشار از طراوت و تکرار می‌شوم

چون آن نخست واژه که کودک

آموزد از زبان

با اولین شکوفه یک شاخ

در چشم باغبان» (همان: ۳۳۵)

در شعر بالا، واژه‌های «دور» بافاصله و هر یک در سطری نوشته شده‌اند تا دور بودن مسافت را به شکل دیداری نمایان نماید و تکرار واژه‌ی «دور» خود در القای دوری مسافت نقش اساسی دارد.

۶. تجزیه و تحلیل آماری

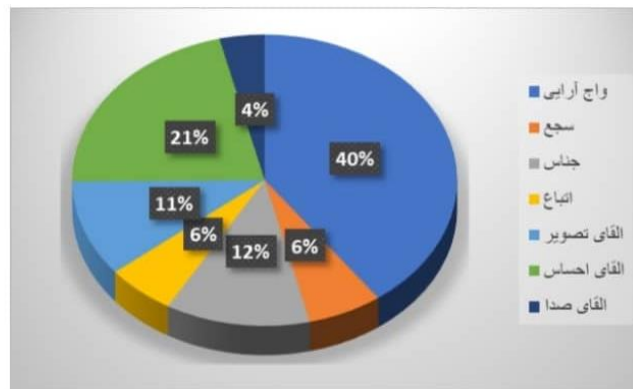
اگرچه القای احساس و عاطفی بودن اشعار شفیعی کدکنی شکی وجود ندارد و این مسئله در جای جای اشعارش نمود پیدا کرده است و در کاربردهای معنایی بیشترین درصد را در

مجموعه به خود اختصاص داده است؛ اما اگر با کارکردهای ادبی مقایسه گردد واج آرای، در مجموعه مورد بررسی در رده اول قرار می‌گیرد و القای احساس در این مجموعه در رتبه بعدی جای دارد. واحد نمونه گاه مصراع و گاهی بیت و گاهی یک سطر شعری بوده است. به عنوان نمونه برخی از اتباع تنها در یک مصراع جادوی مجاورت را خلق کرده‌اند و برخی از جناس‌ها در یک بیت به آفرینش جادوی مجاورت پرداخته‌اند و گاهی القای احساس و القای صدا در سطرهای شعر نمایان هستند و بدین گونه، انواع «جادوی مجاورت» در مجموعه طفلی به نام شادی ثبت گردیده و تعداد هر کدام از انواع این «جادوی مجاورت» در نرم‌افزار SPSS درج شده است؛ و سپس فراوانی و درصد در این مجموعه به طور جداگانه محاسبه گردید. یافته‌های تحقیق به صورت نمودارهای فراوانی و درصدی ارائه شده است تا میزان توزیع بسامدی آنان در شکل‌گیری جادوی مجاورت و درصد آن‌ها روشن گردد.

جدول (۱) فراوانی انواع آرایه‌ها در شکل‌گیری جادوی مجاورت در دفتر شعری طفلی به نام شادی

۲۴۳	واج آرای	طفلی به نام شادی
۳۸	سجع	
۷۴	جناس	
۳۵	اتباع	
۶۵	القای تصویر	

۱۳۰	القای احساس	
۲۳	القای صدا	

شکل (۱) درصد انواع آرایه‌ها در شکل‌گیری جادوی مجاورت در دفتر شعری طفلی به نام شادی

همان‌طور که در جدول (۱) و شکل (۱) نشان داده شده است؛ در مجموعه شعری طفلی به نام شادی به ترتیب بسامد واج آرایبی، ۲۴۳ مورد، جناس ۷۴ مورد، سجع ۳۸ مورد، اتباع ۳۵ مورد را شامل گردید و نمودار درصدی انواع جادوی مجاورت نشان می‌دهد که واج آرایبی ۴۰٪، جناس ۱۲٪، سجع ۶٪، اتباع ۶٪ از جادوی مجاورت را به خود اختصاص داده‌اند.

۷. بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در مجموعه *طفلی به نام شادی* نغمه حروف در القای معنای مورد نظر شاعر باقوت بیشتر و تقویت مفهوم مورد نظر شاعر کاربرد اساسی دارد و بسیاری کارکردهای معنایی از جمله القای تصویر، القای احساس و القای صدا از همین آرایه خلق می‌شوند. این آرایه جزو ویژگی‌های آشکار سروده‌های شفيعی کدکنی است به گونه‌ای که در این مجموعه شعری، به زیبایی و خوش‌آهنگی ابیاتش افزوده است و گاه در سطرهای شعر می‌توان نغمه حروف را به شکل زیبایی مشاهده کرد. در حقیقت شاعر به کمک همین آرایه که به نوعی جادوی مجاورت را خلق می‌کند از بُعد موسیقی، به ویژه موسیقی درونی، متناسب‌ترین، هماهنگ‌ترین و آهنگین‌ترین آثار شعری روزگار ما را خلق کرده است. از میان چهار نوع کارکرد ادبی در اشعار شفيعی کدکنی (واج‌آرایی، جناس، سجع، اتباع)، بسامد واج‌آرایی نسبت به سایرین بیشتر است. در حقیقت شفيعی کدکنی به کمک نغمه حروف، دست به ایجاد انواع خاصی از جادوی مجاورت زده است به طوری اغلب قطعات شعری او متأثر از این آرایه زیبای ادبی است و این آرایه بیشترین کارکرد را در مجموعه *طفلی به نام شادی* به خود اختصاص داده و باعث لطافت، دل‌نشینی و بالا بردن آهنگ و موسیقی خاص و ویژه‌ای در این مجموعه شده است. از میان جناس‌ها نیز جناس زائد بیشترین بسامد را در مجموعه دفتر شعری مذکور به خود اختصاص داده است و از نمونه‌های بارز جادوی مجاورت در این مجموعه محسوب می‌شود. جناس‌ها به دلیل دقت شاعر در گزینش واژگان، درست و دقیق و خوش‌آهنگ انتخاب شده‌اند و علاوه بر لذت و زیبایی در القای معنا و مفهوم شعر نیز سهم هستند. عاطفه و احساس نیز در مقایسه با دو کارکرد معنایی دیگر که عبارت از القای تصویر و القای صدا هستند بیشترین بسامد را در این مجموعه به خود اختصاص داده‌اند. در حقیقت شفيعی کدکنی با تمام ظرفیت‌های زبان در القای مضمون و مفهوم و انتقال عاطفه از جادوی مجاورت بهره برده است و روح و کالبد خاصی به متن شعری می‌دهد. پایه اصلی اشعار مورد بررسی از نظر کاربرد معنایی بعد از القای احساس به اتکای صور خیال است که شاعر برای اهداف و نیت خود از آن سود جسته است و در این بین جادوی مجاورت سهم بیشتری در پیوند صور خیال و خلق این تصاویر ایفا نموده است. هر آنچه شاعر از قوه تخیل خود با استفاده از کلمات جادویی بهره

می‌برد به همان اندازه شعر را زیباتر جلوه می‌دهد. شاعر در این مجموعه از صنعت استعاره نیز، با کمک جادوی مجاور» نهایت بهره را برده است. صنعت تشخیص نیز در سروده‌های شفیع کدکنی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و در بسیاری از سروده‌های این مجموعه این صنعت با گستردگی فراوانی دیده می‌شود. در حقیقت شمار تشخیص‌هایی که در آن جادوی مجاورت وجود دارد کم نیست و مثال‌های زیبا و تخیلی در جای‌جای اشعار شاعر دیده می‌شود. به نظر می‌رسد به دلیل تصاویر مادی، ایماژهای دکتر شفیع کدکنی قابل فهم‌تر هستند و ذهن شنونده ارتباط بیشتری با این تصاویر برقرار می‌کند و صور خیال انتزاعی در مجاورت ایماژهای مادی به مدد جادوی مجاورت تأثیر مادی و حسی در خواننده به وجود می‌آورد و به تصاویر عینیت و اتحاد می‌بخشد و اوج لذت هنری و ادبی در پی دارد و در هنگام خوانش متن، مرتبه لذت متن را افزون می‌نماید و تصاویر را قابل درک و شناخت می‌کند. ترکیب‌های تابعی، اگرچه بسامد کمتری نسبت به کارکردهای ادبی دیگر در این مجموعه دارند اما لذت ادبی ناشی از بکار بردن اتباع در موسیقی درونی اشعار همچنان چشم‌گیر است.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

منابع

باقری، مهری (۱۳۷۵) مقدمات زبان‌شناسی، چاپ اول، نشر قطره.

تأدیه، ژان ایو (۱۳۹۰) نقد ادبی در قرن بیستم، ترجمه مشهد نونهالی، چاپ دوم، تهران: نیلوفر.

ثابت، نیره (۱۳۹۵) نقش آواها در فضا سازی اشعار مهدی اخوان ثالث، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد. رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) قزوین.

خمان، محمدرضا (۱۳۹۳) بررسی جادوی مجاورت در امثال داستان نامه بهمنیاری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه ایلام.

نام خانوادگی نویسنده اول و دوم | پیش از دو نویسنده نام خانوادگی نویسنده اول و همکاران | □□

روحانی، مسعود و عنایتی قادیکلایی، محمد (۱۳۸۹) کارکرد واج آرایبی و تکرار در موسیقی شعر احمد شاملو، فصلنامه‌ی پژوهش‌های ادبی، سال ۷، شماره ۲۸، صص ۴۰-۶۰.

زرین کوب، حمید (۱۳۶۷) مجموعه مقالات، جلد اول، تهران: علمی و معین.

سखाوی، لطیفه، علی مددی، منا و محمدی، حسین (۱۳۹۹) بررسی جادوی مجاورت در شعر کودك با تکیه بر شعر ناصر کشاورز، شکوه قاسم نیا، محمد کاظم مزینانی و نیلوفر بهاری، مجله مطالعات زبانی و بلاغی، سال ۱۱، شماره ۲۲، صص ۲۱۹-۲۵۰.

شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۷۷) جادوی مجاورت، مجله‌ی بخارا، سال اول، شماره ۲، صص ۱۵-۲۶.

شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۷۳) موسیقی شعر، چاپ چهارم، تهران: نشر آگاه.

شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۷۶ الف) آینه‌ای برای صداها، چاپ اول، تهران: سخن.

شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۷۶ ب) هزاره‌ی دوم آهوی کوهی، چاپ اول، تهران: سخن.

شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۸۳) ادوار شعر فارسی، چاپ دوم، تهران: سخن.

شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۹۹) طفلی به نام شادی، چاپ اول، تهران: نشر سخن.

شفیعی کدکنی، محمدرضا، گلچین، میترا (۱۳۸۳) «جلوه‌هایی از جادوی مجاورت در مثنوی» مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، زمستان ۱۳۸۰ و بهار ۱۳۸۱، شماره دوره ۴ و ۵، صص ۲۹-۴۲

صابری نیا، مسعود (۱۳۹۵) نگاهی به موسیقی شعر نوشته محمدرضا شفیعی کدکنی، ایران نامگ، سال اول، شماره ۴، صص ۳۶-۴۸.

ضیایی، بهاره (۱۳۹۰) بررسی جادوی مجاورت در شعر معاصر فارسی، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد. دانشگاه شهرکرد.

فیاض منش، پرند (۱۳۸۴) نگاهی دیگر به موسیقی شعر و پیوند آن با موضوع تخیل و احساسات شاعرانه، دو فصلنامه‌ی پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره ۴، صص ۱۸۶-۱۶۳.

فیضی، کریم (۱۳۸۸) صدها سال تنهایی، چاپ اول، تهران: اطلاعات.

محبتی، مهدی (۱۳۸۰) بدیع نو، چاپ اول، تهران: انتشارات سخن.

نجفی، ابوالحسن (۱۳۹۵) مبانی زبان‌شناسی و کاربرد آن در زبان فارسی، چاپ دوازدهم، تهران، انتشارات نیلوفر

نصرالله پور سیلاب، عزیزه (۱۳۹۵)، بررسی امثال و حکم فارسی از منظر جادوی مجاورت (بر اساس امثال و حکم دهخدا)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه پیام نور آذربایجان شرقی.

Translated References to English

Bagheri, Mehri (1375), Introduction to Linguistics, first edition, Drop Publishing

Faizi, Karim (2008), hundreds of years of loneliness, first edition, Tehran: Information

Fayaz Menesh, Parand (2004), another look at the music of poetry and its connection with the topic of imagination and poetic emotions, Persian language and literature research quarterly, number 4, pp. 163-186

Khaman, Mohammad Reza (2013), examining the magic of proximity in the parables of Bahmaniari's story, master's thesis, Ilam University

Mohabati, Mehdi (2000), New Badie, first edition, Tehran: Sokhon Publications

Najafi, Abolhasan (2016) Linguistics basics and its application in Persian language, 12th edition, Tehran, Nilufar publications.

Nasra...pour Silab, Azizah (2015), a review of Persian proverbs and sayings from the perspective of proximity magic (based on Dehkhoda's

proverbs and sayings), master's thesis. East Azerbaijan Payam Noor University.

Rouhani, Masoud and Enayati Qadiklai, Mohammad (2008), the function of phonology and repetition in the music of Ahmed Shamlou's poetry, *Literary Research Quarterly*, year 7, number 28, pp. 40-60

Sabrenia, Masoud (2015), a look at the music of poetry written by Mohammadreza Shafiei Kodkani, *Iran Nameg*, first year, number 4, pp. 36-48.

Sakhavi, Latifah, Ali Madadi, Mena and Mohammadi, Hossein (2019), examining the magic of proximity in children's poetry based on the poetry of Nasser Keshavarz, Shkove Qasim Nia, Mohammad Kazem Mezinani and Nilufar Behari, *Journal of Linguistic and Rhetorical Studies*, Year 11, Number 22. pp. 219-250

Shafi'i Kodkani, Mohammad Reza (1373), music of poetry, 4th edition, Tehran: Aghah Publishing

Shafi'i Kodkani, Mohammad Reza (1376 A), a mirror for sounds, first edition, Tehran: SokhnShafi'i Kodkani, Mohammad Reza (1376 B), the second millennium of mountain deer, first edition, Tehran: SokhnShafi'i Kodkani, Mohammad Reza (2013), *Persian Poetry Periods*, second edition, Tehran: Sokhn

Shafii Kodkani, Mohammad Reza (1377), Proximity Magic, *Bukhara Magazine*, Year 1, Number 2, pp. 15-26

Shafi'i Kodkani, Mohammad Reza (2019), A child named Shadi, first edition, Tehran: Sokhon

Shafii Kodkani, Mohammad Reza, Golchin, Mitra (2013) "Effects of the Magic of Proximity in the Masnavi" *Journal of Faculty of Literature and Humanities*, University of Tehran, Winter 2013 and Spring 2013, Volume 4 and 5, pp. 42-29

Tadiyeh, Jean Yves (1390), literary criticism in the 20th century, translated by Mashhad Nonhaali, second edition, Tehran: Nilofer

Thabit, Nireh (2015), the role of sounds in the creation of space in the poems of Mahdi Akhwan the Third, master's thesis. Department of Persian Language and Literature, Imam Khomeini International University (RA) Qazvin

Zarinkoob, Hamid (1367), collection of articles, first volume, Tehran: Elmi and Moin

Ziyai, Bahare (2019), examining the magic of proximity in contemporary Persian poetry, master's thesis. Shahrekord University.